

XIX asyr kokantly şahyrlaryň eserlerine Fuzulynyň şygrylarynyň täsiri

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

XIX asyr kokantly şahyrlaryň eserlerine Fuzulynyň şygrylarynyň täsiri

XIX ASYR KOKANTLY ŞAHYRLARYŇ ESERLERINE FUZULYNYŇ ŞYGYRLARYNYŇ TÄSIRI

XVI asyrda ýaşan meşhur türkmen şahyry Muhammet Fuzuly Baýatly özbek klassyky edebiýatyna güýçli täsir edipdir. Azerbaýjan edebiýatçysy Ysraýyl Süleýmanowyň bu edebi seljermesi Fuzulynyň döredijiligi bilen gyzyklanýan edebiýatçylarymyz üçin gymmatly materialdyr. Makalada Muhammet Fuzulynyň gazallaryna Emiri, Kary, Muhýi, Furkat ýaly XIX asyr kokantly şahyrlaryň ýazan muhammesleri we neziirelerine seljerme berilýär.

Türkiýäniň "Ay Vakti" žurnalynda çap edilen makala asyl nusgasynda berilýär.

* * *

XIX YÜZYIL KOKANT EDEBI ÇEVRESI ŞAIRLERININ ESERLERINE FUZULI ŞIIRLERININ ETKISI

XIX. yüzyıl ikinci yarısı XX. yüzyıl başlarında yaşayan ve eser yazan şairlerimiz eserlerinde edebiyat etki geleneğinin şiirsel görünüşü nazire çabuk gelişti. Bu olayı sadece Kokand edebi çevre dairesinde incelersek, mezkur edebi çevre üyeleri eserlerine, özellikle, Nevâî ve Fuzulî şiiri yüksek derecede etki gösterdiğini görüyoruz.

Özbek Edebiyatı tarihinde, genelde, Fuzulî XVII. yüzyıl ve ondan sonraki Özbek Edebiyatı Tarihinde yeteri kadar şöhret

kazandı. Ünlü büyük dedemiz Ali Şîr Nevaî'den çok etkilendiği gibi, yine de Özbek Edebiyatında iyice etki gösterdi. Hiçbir şair Özbek klasik edebiyatına Fuzulî gibi güçlü etki göstermemişti. Bunun üç sebebi vardır: Birincisi – Fuzulî dilinin Özbek diline yakın olması, ikincisi – Fuzulî'nin güzel konuşması, tatlı dil sahibi olması, üçüncüsü – Fuzulî eserlerinin sanatsal mükemmel olmasıdır. Özbek şairleri, nerede olsa olsun, iki yüzyıldan beri Fuzulî eserlerine tutkun oluyorlar. Onlar için Fuzulî sanatsal erginliğin sembolüdür. Buna göre, XVIII ve XIX. yüzyıllar devamında yaşamış ve eser yazan çok büyük şairler Fuzulî gazellerine muhammesler bağlamışlar. Bu geleneği Furkat, Mukimî, Zevkî devam ettirmiş. Bilindiği gibi, Emir Ömerhan döneminde Kokand hanlığının medenî ve edebî hayatında güçlü yenilenme ortaya çıktı. O Kokand edebî merkezinin kurucusu, örgütçüsü ve sponsoru olarak Fergana'yı ve onun merkezi olan Kokand'ı şairler serayına çevirdi. Oraya Huseyin Baykara ve Nevâî döneminde olan Herat edebî çevresinin gelenekleri getirilmiş gibi oldu. Bilgilere göre, Emirî esasçısı olan Kokand edebî çevresinde tatlı dilli şair Mevlana Fuzulî eserlerine ilgi çoğaldı, onun divanları çok adetlerde yayımlandı. Kokand şairlerinden bir çoğu Fuzulî'nin dili ve tarzında şiirler yazmışlar. Mesela, Gâzî, Mehzune, Medelihân, Üveysî, Hazinî, Kârî, Muhyî, Furkat, Mukimî ve Emirî şiirinde bu olay iyice görülmektedir. Emirî Fuzulî'nin hâfiz-şarkıcılar repertuvarından önemli yer almıştır.

Güşe-i ebrularında çeşmi câdûler midir,
Yoksa girmiş yâya tirendâz hindüler midir...

Şifâ-yi vesil kadrın hecr ile bimâr olandan sor,
Zülâl-i zevk şevkin teşna-yi diydâr olandan sor –

gibi gazellerine yüksek maharet ile nazireler yazdı. Mezkur edebî çevrenin yetenekli şairlerinden yine biri Kârî Hokandî (1828-1906) icâdında da Fuzulî şiirî etkisi apaçık görünüyor. Kârî Fuzulî'nin aşağıdaki:

1. Periřân halkı âlem ahı efgân ettiğimdendir,
Periřân olduđum, halkı periřân ettiđimdendir.
2. Yöne ân aşk ateřine ateřti dûzehten emindir,
Ne kim, bir kez yöner, yöndürmek anı gayrı mümkündür.
3. Dil ki, Sermenzil-i ol zülf-i periřân olmuş,
Nola cürmi ki, asılmasına fermân olmuş.
4. Cem gönlün devi cebrinden periřân olmasın,
Çerh fermânınla gezmekten piřmân olmasun.
5. Mahşer günü görem, derem ol servkâmeti,
Ger anda da görünmese, gel, gör kıyâmeti.
6. Gönül, yetti ecel, zevk-i ruh-i dildâr yetmez mi?
Akardı mûy-i ser, sevdâ-yi zülfi yâr yetmez mi, –

matla'lı aşk-felsefî gazellerini tazmin muhammeslere çevirdi. Kârî muhammeslerinde Fuzulî gazellerinde olan istiâre ve benzerlikler görünüyor ki, bunlar birinciden şair ileriye sürmek isteyen düşünceleri canlı göstermeye imkân verse, ikinciden, okuyan insanı derin düşünmeye zorluyor:

Gözüm hânesi ol hasteyi heyrân ettiđimdendir,
Ciğeri çâk olmayı okuna kurbân ettiğimdendir,
Demâdem çeşmi giryân dûd-i hirmân ettiđimdendir,
Periřân halkı âlem ahı efgân ettiğimdendir,
Periřân olduđum halkı periřân ettiđimdendir.

Veya:

Muhabbet bađında oldum nice mecnûn anda gülgündür,
Ben de Ferhâd-i şeydâ gamgüsâr ol yâr Şirindür,
Saçılan kanım ile hûbler ruhsâri tâzindir,
Yöner aşk ateřine ateřti dûzehten âmindir,
Ne kim, bir kez yöner, yöndürmek anı gayrı mümkündür.

Kârî eserlerine Fuzulî etkisi özellikle şair eserlerinin dil özelliklerinde apaçık görünüyor. Şair Fuzulî'nin şiirsel anlam, canlı ve renkli olmasına zengin olan dilin gerçek bağlılık olması kendi şiirlerinde Özbek dilinde kullanılan bazı kelimeleri Fuzulî şiirleri söylenişinde kullanmaya ve

işbu yol ile şiirin etki gücü ve duygusal zenginliğini çoğaltmaya çalışır.

Kârî'nin Fuzulî yöntemini takip ederek yazan gazelleriden biri "Kamere nûr verir yüzünnün ziyasına bak" mısralarıyla başlanan gazelidir. Bu gazel Fuzulîâyin parlak ve gayet belli ifadelere sahiptir:

Kamere nûr verir yüzünün ziyâsine bak,
Yapar cihânı müetter siyâh zülfüne bak.

Şairin "Lefz" redifli gazeli de Fuzulî gazeline nazire olduğu bellidir. Aşağıda her iki şair gazellerinin de matla'sını getiriyoruz:

Fuzulî:

Dürcdür le'l-i revâbahşın, dür-i şehvâr lefz,
Dürçden dürlür dökürsün eylesen izhâr lefz.

Kârî:

Tâ fesâhet ile yaptı halka şekervâr lefz,
Dostu düşmen hepisi oldu hoş güftâr lefz.

Bununla beraber, Kârî'nin "Henüz" redifli gazeli de Fuzulî üslûbunda yazıldığını söyleyebiliriz.

Yukarıda söylediğimiz gibi, bu dönem sanatçılarından çoğu Fuzulî şiirinin etkisinde kalmışlar. Böyle şairlerden yine biri Muhyî Hokandîdir.

Şimdi Muhyî'nin vezin ve kâfiyesini saklamış halde yazan gazellerinden birini karşılaştırarak inceleyelim.

Muhyî:

Serv-i er'erdür mü yâ şemşâd, yâ tûbâ müdür,
Fitne-i ahir zaman, yâ ol kaddı zibâ müdür.
Zühredir yâ müştîrî, yâ âfitâb-i hâverî,
Sübh-i sâdık yâ meger ol ârâzı ranâ müdür.

— V — — / — V — — / — V — — / — V —

Fuzulî:

Gûşe-yi ebrûlarında çeşmi câdûler midir?

Yoksa girmiş yâya tîrendâz hindüler midir?
İnen şebnem midir gül-i ter üzre veya her taraf?
Katra katra terden ol rühsâr üzre sular mıdır?
– V – – / – V – – / – V – – / – V –

Fuzulî yârın kâşî içinde büyüyücü gözü yayın içinde yerleşip alan ok atıcı hindüye benzetiyor, dünyâdaki teri gül-i ter (ıslak gül) üzerinde dökülmüş şebneme benzetiyor. Bununla beraber, beyitlerde iki tane şiir sanatı kullanılmıştır: 1) Tecâhül-i ârif (1.beyitteki “çeşmi câdûler midir”, “tîrendâz hindüler midir” ve 2. beyitteki “şebnem midir”, “terden ol rühsâr üzre sular mıdır” kelimeleri); 2) Teşbih (1. beyitte “ebrû – yây”, “çeşm – ok atan hindü”, 2. beyitte “güle inen şebnem – dünyâdaki ter) sanatları istifâde etmiş.

Muhyî, Fuzulîyi takip ederek, beyitleri tecâhül-i ârif ve teşbih sanatları ile süslemiş. Şair yârının boyunu birinci mısrada serv-i ar’ar, şemşad ve tûbâ ağacına benzetse, ikinci mısrada son zaman fitnesine benzetiyor; dünyâyı bir yerde zühre, müşterî (yıldız) ve güneşe benzetse, yine bir yerde sübh-i sâdığa benzetiyor.

Kokand edebî çevresinin ünlü şairi Zâkircan Furkat’ın tüm gazelleri kadınların dış görüntüsü – portresi tasvirini yüksek derecede güzel açıklayan eserlerdir. Furkat portre ve doğa tasvirini yapmada en hâssâs, benzeri yok ressamdır. Şöyle gazellerinden biri Fuzulî gazeline nazire tarzında yaratılmış gelin şerefine bağışlanan gazeldir:

Sürmedin gözler kara kollar hinâdin lâlereng –
mısrası Fuzulî gazelindeki:

Sürmedin gözler kara eller hinâdin lâlereng –

mısrasına tazmin olarak yazılmış gazeldir.

Bu mısrayı Furkat şöyle devam ettirmiş:

Gâzedin yüzlerde ta’bu ösmedin kaşlar tereng.
Za’ferânî gömlek izre erğüvanî kemzihür,
Rûmâl kucağından pişânenin ehvâlî teng.
Bâri nâzik penceler altın yüzüktin zibnâk,

El bilezikten müzeyyen, nukradın ağızda çeng.
Gevher asan halkalar siîmin benâgûşinde bend,
Görinür zülf-i gecesinde sübh-i sâdiktek ereng...
Cebrler kim, Furkat, ol şûhi cefâcû eyledi,
Böyle bidâdü sitem yapmaz müslümana fereng.

Şair sevilen yârinin sevgilisi olan böyle kalp duygularını tasvirlemek için bölüm oyunu veznini de kullandı. Bu gazel remel behrinin “remeli musemmeni mahzûf” (fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün) (-V-/-V-/-V-/-V-) vezninde yazılmıştır. Furkat’ın ünlü Azerbaycan (?) şairi Muhammed Fuzulî eserlerinin hayrânı, devamcısı olarak ve onun üslubunu tâkip ederek yazan gazellerinden biri “Benzer niçin ruhuna sehrâ yüzünde lâle” mısrası ile başlanmış gazelidir. Bu gazelin Fuzulîyâne ifadelere sahip olması çok önemlidir:

Öyle nehif oldum ben hasta furkatında,
Tut kim elim, kerem et, yetkur dem-i visâle.

Furkat “Düştü” redifli iki adet müveşşeh gazelini de Fuzulî üslubunda yazmıştır. O büyük şairin “Satkası” redifli aşkı-felsefî gazelini tazmin muhammese çevirdi. Genel olarak şunu söyleyebilirsiniz ki, XIX. yüzyıl Kokand şairleri XVI. yüzyıl büyük azerbaycan şairi Muhammed Fuzulî eserlerinin hem hayrânları, hem devâmcıları olmuştur. Onlar Fuzulî üslubu ve geleneğini başarılı devam ettirerek kendi orijinalliğine sahip olan şiirleri yaratmıştı.

KAYNAKÇA

1. Celalov T. Güzellikler aleminde: Hikmetler, edebî değimler. – Taşkent: “Edebiyat ve Sanat”, 1979, s.310-311.
2. Fuzulî Muhammed. Eserler. 2 ciltlik. Haz. Halid Resul. –Taşkent: “Edebiyat ve Sanat”, 1968, s.92, 98, 159, 257, 315, 322.
3. Mirmehmet Mirşemsiddin oğlu Kârî. Divân-ı Kârî. Taşbasma. – Taşkent: “Gülam Hasan Arifcan”, 1912, s.56, 57, 67.
4. Muhyiddin Muhyî. Divân-ı Muhyî. – Taşkent: “Hacı

Abdurrauf", 1911, 260-261.

5. Furkat. Seçkin eserler. – Taşkent: "Edebiyat ve Sanat", 1975. – s.295.

İsrail SÜLEYMANOV.

"AY VAKTI" žurnaly, 28.12.2010 ý.

Edebiýaty öwreniş